

Institut for Nationaløkonomi

Handelshøjskolen i København

Working paper 9-2000

**Konjunkturanalyse for Bornholm,
1987 til 1996**

Lars Lund

Konjunkturanalyse for Bornholm, 1987 til 1996

Lars Lund

Abstract: The paper gives an overview over four papers (chapters) dealing with the business cycle for the economy of Bornholm, 1987 to 1996. As a reference is used two regions in the capital area and the country as a whole. At the centre of interest is the labor market. The basic description is in chapter 1, and the model based treatment is in chapter 3. Prices and incomes are analysed with the purpose of finding regional prices and real incomes, chapter 2. These variables are used in the macroeconomic analysis in the following chapter. The employment on Bornholm is declining following a trend. Unemployment in the regions considered is increasing in relative terms. Nominal wages and incomes are influenced only to a small extent by the development of employment and the rate of unemployment. A special and short business cycle occurs for Bornholm during the years 1988-1990. Its origin seems to be a demand chock. The episode is treated in chapter 4.

The chapters and this paper can be found on my home page with a link from *Research projects*

<http://www.cbs.dk/departments/econ/index/pers/pers.html>

email: LL.eco@cbs.dk

Konjunkturanalyse for Bornholm, 1987 til 1996

Lars Lund

Sammendrag og konklusioner

Undersøgelsen er lavet over en toårsperiode med start i 1998. Den falder i fire dele (kapitler), se indholdsfortegnelse sidst i artiklen.

Motivation

Den bornholmske økonomi har været trængt, og det har især i begyndelsen af 1990'erne givet anledning til en betydelig debat og til konkrete forslag og initiativer, (Regeringen, maj 1993). Jeg har ønsket at lave en makroøkonomisk beskrivelse og analyse af udviklingen, og da undersøgelsen startede i 1998, har det været praktisk at lade 1996 være det sidste år, der er taget med. Naturligvis er det altid ønskeligt at have lange talserier, når der skal laves en konjunkturbeskrivelse, men samtidig vokser dataproblemerne jo længere der går tilbage. Ved at starte i 1987 fås der et udgangspunkt, som er placeret før de chok eller nedgange, som senere rammer regionen, og hvoraf det første kommer i 1988. Samtidig dækker perioden, hvad der kan opfattes som en konjunkturbevægelse for Danmark med stigende arbejdsløshed frem til 1993-94, og derefter en økonomisk opgangsperiode.

Kapitel 1.

I den regionaløkonomiske litteratur vil man betegne Bornholm som en perifer region, og øen er bedre kvalificeret til denne betegnelse end nogen anden dansk region. Landet er forholdsvis begrænset geografisk set, så med en lang række broforbindelser er det både når det gælder arbejde og uddannelse muligt at pendle fra næsten alle egne af landet. Dette er dog ikke tilfældet for Bornholm, og det gælder selv efter åbning af Øresundsbro og indsættelse af hurtigfærgen mellem Ystad og Rønne i år 2000. Både rejsetid og store direkte omkostninger vil stadig gøre det stort set umuligt dagligt at rejse frem og tilbage.

Den relative isolation af Bornholm betyder ikke automatisk, at den økonomiske udvikling må være langsommere end for Danmark som helhed. Import og eksport af varer kan finde sted i fornødent omfang, og her betyder selve transporttiden ikke så meget. Teknisk set er økonomien afhængig af, at der findes ressourcer, og af at erhvervslivet har tilstrækkelig konkurrenceevne.

Arbejdskraften er den grundlæggende ressource, og arbejdsdeling, specialisering og en udviklet infrastruktur på serviceområdet kræver en arbejdsstyrke af en vis størrelse. Den Bornholmske befolkning udgjorde ved begyndelsen af 1987 små 47.000, og den falder med fire pct. i tiåret. Korrigeres der for modtagelse af flygtninge, bliver faldet på over 5 pct. For aldersgruppen 20-24 årige er faldet på hele 30 pct., hvilket blandt andet afspejler, at de lokale uddannelsesmuligheder er begrænsede. Selv arbejdsstyrken, som udgøres af beskæftigede eller arbejdsløse i aldersklasserne 16-66 år, falder med ti pct. Til sammenligning falder arbejdsstyrken i hele landet med 1,5 pct.

De nævnte summariske bevægelser for hele tiåret må naturligvis vurderes også under hensyntagen til ændringer i bevægelsesretningen i periodens løb. Imidlertid er det ikke sådan, at udviklingen er opadgående eller stabiliseret i den senere del af periode; tilbagegangen i arbejdsstyrken accelererer faktisk i årene 1993 til 1996. En markant tilbagegang i beskæftigelsen i 1988, som omtales senere, absorberes af øget arbejdsløshed og udløser ikke på i dette og de nærmest følgende år noget synligt ekstra fald i arbejdsstyrken.

I undersøgelsen er der sammenlignet med udviklingen i hele landet og derudover med hovedstadsområdet, det vil sige dels København og Frederiksberg og dels Københavns Amt. De sidste regioner er valgt, fordi Bornholm specielt når det gælder rejser og vandringer er knyttet langt stærkere til hovedstadsområdet end til det øvrige Danmark, (Jensen og Petersen, 1996). Tidsserierne for arbejdsstyrken viser, at der også kan være store bevægelser i andre regioner, selvom ændringen på landsplan er ubetydelig. København Amt har en udvikling, som ligger tæt på den for Bornholm, altså et fald på ca. ti pct. I hovedstadskommunerne er der til gengæld en stigning, og det illustrerer, hvordan forholdene i de andre danske regioner er knyttet sammen. Den økonomiske udvikling på det nordøstlige Sjælland er ikke specielt knyttet til, hvordan den del af arbejdsstyrken, der har bopæl i Københavns Amt, udvikler sig.

Historisk har Bornholm ikke været et arbejdsløshedsområde, og der er flere år i perioden, hvor den procentvise arbejdsløshed er sammenfaldende med eller kun ligger ganske lidt over den, som gælder for landet. På basis af vores materiale er der især grund til at bemærke, at i årene 1994-1996 med faldende arbejdsløshed i Danmark får Bornholm en tiltagende merarbejdsløshed, således at spændet ved periodens udgang er over tre procent points. I 1996 har Bornholm stadig en ledighed på næsten 10 pct.

Samme merarbejdsløshed opstår i løbet af 1988, hvor ledigheden når op på niveauet for København og Frederiksberg, som ellers på grund af særlige forhold for København er regionen med den største arbejdsløshed. I løbet af de næste to år kommer Bornholm imidlertid tilbage på niveauet for landet, men som nævnt fastholdes denne position ikke perioden ud.

Den bornholmske arbejdsstyrkes sammensætning på stillingskategorier adskiller sig i to henseender væsentligt fra, hvad der gælder for Danmark og for de andre regioner. Procenttallet for ikke-faglærte ligger fire til fem points over landsgennemsnittet, og for funktionærer er der tale om en lidt større afvigelse i den modsatte retning; altså mange ikke-faglærte og få funktionærer. For de to hovedstadsregioner gælder det modsatte: mange funktionærer og få ikke-faglærte. Det må huskes at disse to regioner med en ca. en femtedel landets arbejdsstyrke påvirker gennemsnittet for hele Danmark, men det er let at vise, at Bornholm meget klart vil beholde den nævnte karakteristisk, også selv om det var landet minus de to hovedstadsregioner, som udgjorde sammenligningsgrundlaget. De mange ikke-faglærte skyldes blandt andet en stor vægt af fiskeindustrien, herom senere i dette sammendrag. De få funktionærer kan begrundes med mange små virksomheder og med en mindre udviklet servicesektor. Derimod er der især hen mod periodens slutning tale om en stor offentlig sektor på Bornholm, hvilket isoleret set skulle øge funktionærandelen.

Som sagt er der relativt mange ikke-faglærte på Bornholm, mellem en fjerdedel og en femtedel af arbejdsstyrken, og samtidig bærer de en uforholdsmæssigt stor del af tilpasningen når arbejdsløsheden stiger og falder. Bliver der ti flere arbejdsløse vil seks af dem være ikke-faglærte, og tilsvarende når det går den anden vej.

Endelig er der under den basale beskrivelse af tiåret set på de beskæftigedes fordeling på erhverv. Med rette har faldet i den direkte beskæftigelse i fiskeriet, altså uden afledt og tilknyttet beskæftigelse i land, påkaldt sig opmærksomhed, idet næste 60 pct. af beskæftigelsen forsvinder. I sig selv har dette dog kun en begrænset virkning på den samlede beskæftigelse på Bornholm. Dels tegnede fiskerne sig kun for godt tre pct. af beskæftigelsen i 1987, og dels kan havnene og faciliteter til modtagelse af fisk fungere, selvom den bornholmske fiskeflåde har tilbagegang. Der kan dog ikke være tvivl om, at udviklingen har været dramatisk og speciel, idet beskæftigelsen indenfor erhvervet kun er faldet med lidt under ti pct. for landet under et.

Bornholms beskæftigelse indenfor fremstillingserhvervene ligger to til fire pct. point under Danmarks. Ved periodens udgang er andelen nede på lige godt 14 pct. mod 18 pct. for hele landet; et fald fra 17 pct. så sent som i 1991. I en region, som må antages at stå relativt svagt, når det gælder moderne serviceerhverv, er det en uheldig udvikling. Havde der ikke i perioden været en næsten modsvarende stigning i beskæftigelsen indenfor den offentlige sektor, ville det samlede pres på den bornholmske økonomi have været langt større.

Kapitel 2.

Hvordan har de reale lønninger og indkomster udviklet sig på Bornholm?

Umiddelbart kan det forventes, at en region, som relativt set mister arbejdsstyrke, også må have et lavt velstandsniveau, og at dette er en del af den mekanisme, som presser arbejdsudbudet bort fra regionen. Problemstillingen er efter min mening af stor vigtighed, men den er også vanskelig at belyse. Der findes ikke officielle regionale prisindeks, og Dansk Arbejdsgiverforenings lønstatistik indeholder først fra 1993 lønoplysninger fordelt på amter.

Vi har med grov tilnærmelse beregnet prisindeks, som for det enkelte år viser prisniveauet i hver region relativt til landet. Udgangspunktet er vægtfordelingen på budgetter ifølge Danmarks Statistiks forbrugerundersøgelser. Der er regnet med tre budgetposter: bolig, tjenester og andet. I tiåret er vægten af boligposten belyst med to forbrugerundersøgelser, nemlig i 1987 og 1995. Det er antaget, at vægtene har bevæget sig lineært gennem perioden. For lejere ligger vægtene omkring 20 pct. med en stigende tendens, og for ejere af egen bolig falder vægten gennem perioden fra 30 til 21 pct. Tjenester er givet en konstant vægt for begge typer af husholdninger på 20 pct., (Danmarks Statistik, 1996) .

Som priser på boligforbruget er for ejere brugt købesummen for en- og to-familie huse og for lejere oplysninger fra boligministeriet. For ejere er der tale om meget store prisforskelle; Københavns Amt ligger på det omkring det dobbelte af Bornholm, hvor yderligere prisen er faldende gennem tiåret. Hulejerne ligger betydelig tættere, og de

nærmer sig hinanden. Da Bornholm er en feriezone, fås lidt overraskende, at m²-lejen er højest der.

Prisen på tjenester er sat direkte i relation lønoplysninger fra fagforbundene Dansk Metal og fra HK, idet der er taget simpelt gennemsnit. Resultatet er at prisen er omkring ti pct. højere i hovedstaden i forhold til landet, mens den på Bornholm er fem til ti pct. lavere og faldende gennem perioden.

Med de omtalte vægte i budgettet og de omtalte priser, er der for den enkelte region beregnet prisindeks eller relative priser på henholdsvis ejernes og lejernes forbrug. Resultatet er vist i tabel 0.1. Det er bemærkelsesværdigt, hvordan forskellige effekter stort set ophæver hinanden for lejere, medens huspriserne virkelig slår igennem og giver store forskelle i den samlede relative pris for ejere.

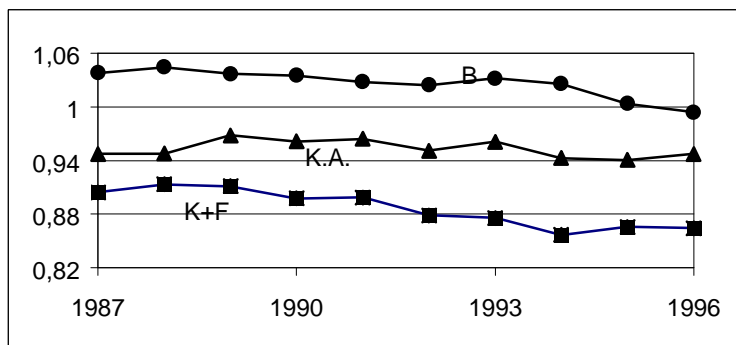
Tabel 0.1
Regionale prisindeks for ejere og lejere

År	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ejere:										
Bornh.	0,92	0,91	0,90	0,90	0,90	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89
Kbh.+F.	1,16	1,14	1,13	1,11	1,12	1,12	1,12	1,12	1,11	1,11
Kbh.A.	1,20	1,19	1,17	1,16	1,15	1,16	1,15	1,15	1,15	1,15
Lejere:										
Bornh.	1,02	1,02	1,02	1,01	1,01	1,01	1,00	1,00	1,00	1,00
Kbh.+F.	1,00	1,00	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01
Kbh.A.	1,03	1,03	1,03	1,02	1,02	1,02	1,02	1,02	1,01	1,01

Sammensætningen af husstande på ejere og lejere er forskellig i regionerne. På Bornholm er 80 til 74 pct. ejere, mens gennemsnittet for landet ligger omkring 55 pct. I København er ejerandelen i hele perioden 17 pct. eller lige derunder. Med ejerandele og deraf bestemte lejerandele som vægte er der beregnet gennemsnitlige prisindeks for de to husstandstyper under et.

Undersøgelsens indkomster er beregnet med udgangspunkt i materiale fra selvangivelserne. De skattepligtige er grupperet i indkomstintervaller efter bruttoindkomst (løn- og kapitalindkomst efter fradrag), og på den baggrund er der fundet medianindkomster for skattepligtige i fire stillingskategorier: selvstændige, funktionærer, faglærte og ikke-faglærte. Det antages, at disse ”midterste” indkomster vedrører personer, som er i arbejde året igennem.

For hver stillingskategori kan der deflateres med tre sæt relative priser, et for ejere, et for lejere og et for det vægtede gennemsnit. De mange enkeltresultater skal ikke kommenteres her; der henvises til kapitlet. Figur 0.1 gengiver et af de 12 prisjusterede talsæt. Faglærte boligejere er velstående på Bornholm, idet de dog ved periodens slutning ligger på landsgennemsnittet, men de reale indkomster er lavere i hovedstadsområdet. Indenfor alle stillingskategorier er realindkomsterne for ejere højest på Bornholm, og faktisk er 1996-observationen i figur 0.1 den eneste, som kommer under værdien 1.

Figur 0.1 Faglærte boligejere, reale medianindkomster

De reale medianindkomster for lejere viser et noget andet billede. Funktionærer og faglærte arbejdere på Bornholm er generelt op mod ti pct. fattigere end den typiske dansker i disse kategorier.

Indledningsvis blev det nævnt, at formodningen må være for relativt lave reale indkomster på Bornholm, men denne bekræftes ikke af vores materiale. Da den typiske bornholmske husstand bor i en ejerbolig, tegner der sig snarere et billede, hvor bornholmerne er velstående i det betragtede tiår.

Kapitel 3.

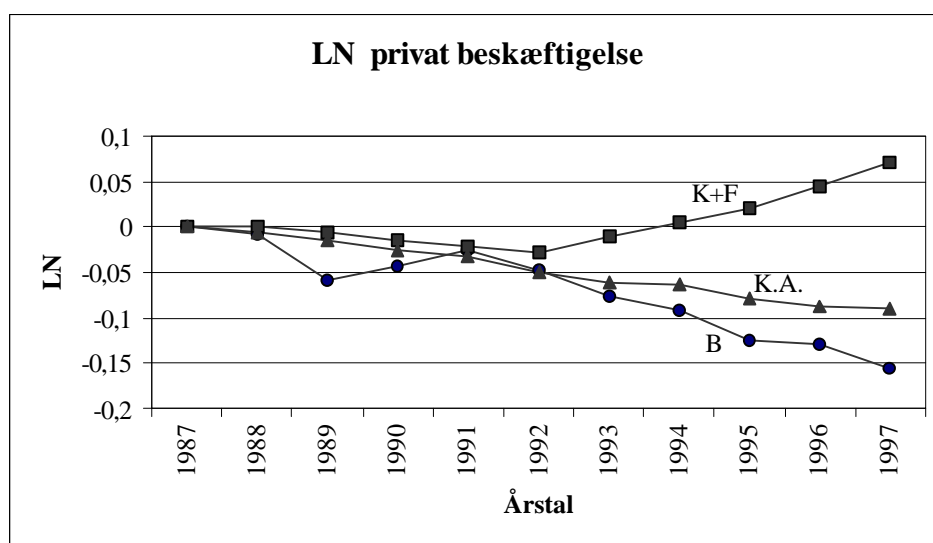
Olivier Blanchard og Lawrence Katz har i 1992 offentliggjort en skelsættende artikel om regional udvikling på arbejdsmarkedet, (Blanchard og Katz, 1992). Der udvikles en ramme for beskrivelsen, som har tre trin. Først antages det, at hver region har nogle naturlige relative værdier af beskæftigelse, arbejdsløshed og løn, idet der med relative menes i forhold til gennemsnittet for landet. For beskæftigelsen vil det sige, at en bestemt region har x pct. af landets beskæftigelse. Tilsvarende kan arbejdsløsheden typisk eller i ligevægt være $(1+y)$ gange landets arbejdsløshedsprocent, hvor y er den merprocent (positiv eller negativ), som kendetegner regionen. $(1+z)$ gange lønnen i landet er regionens naturlige relative lønniveau. Vi har altså som udgangspunkt, at x , y og z kendetegner en region. For det andet kan der lægges trends oven i niveauerne, og i materialet for USA dækkende perioden 1952-1990, som nævnte artikel analyserer, er dette mest oplagt for den relative beskæftigelse. En region kan over en lang periode (hele den betragtede periode) have f.eks. en jævnt faldende andel af landets beskæftigelse. Derimod ses ingen udvikling efter en trend i arbejdsløshedsprocenterne, så det nævnte y , merprocenten af raten for ledighed i regionen, er uafhængigt af tiden, alt andet lige. Lønnen i en region kan følge en trend, og det er især en konvergens i niveauerne for velstand, som han været undersøgt. Denne sidste trend diskuteres ikke i vores undersøgelse.

For det tredje kan en region udsættes for chok til efterspørgsel og udbud, og det vigtige empiriske spørgsmål er, om sådanne chok ændrer niveauerne permanent. Hvis efterspørgslen efter den produktion, som er karakteristisk for en region, falder, vil der da ske et varigt fald i beskæftigelsen, en varig stigning i arbejdsløshedsprocenten og et varigt fald i lønnen, idet alle størrelser forstås som relative? Her leder både intuition, teori og materiale til hypoteserne: beskæftigelsen vender ikke tilbage til den

tidligere trend for udviklingen, men derimod vender arbejdsløshedsprocent og løn tilbage til de naturlige niveauer.

Lad os kort skitsere den proces, som kan understøtte den beskrevne regionale udvikling. Ved begyndelsen af en periode udsættes en region for et negativt chok til efterspørgselen. Arbejdsstyrken, altså summen af beskæftigede og arbejdsløse, kan ikke ændres i perioden, men ved indgangen til næste periode kan den ændres (falde) ved udvandring og ved mindsket erhvervsfrekvens. I den første periode kunne hele tilpasningen til den lavere efterspørgsel teoretisk set ske ved, at lønnen faldt, så regionen kun afsætte en uændret mængde til en lavere pris. I virkeligheden vil lønnen falde noget, samtidig med at arbejdsløsheden stiger. Disse to ændringer bestemmer, hvordan efterspørgsel og udbud på arbejdsmarkedet vil være ved indgangen til den næste periode. Den lavere løn vil tiltrække ny produktion gennem etablering og udvidelse af virksomheder og ved satsning på udvidet sortiment eller nye varer. Både den lavere løn og den øgede arbejdsløshed vil medføre udvandring og lavere erhvervsfrekvens.

Hvordan tager materialet for Bornholm og de andre regioner sig ud på baggrund af den skitserede ramme for beskrivelsen af regional udvikling? Indledningsvis må det siges, at vores talserier er korte, for korte til at der kan nås egentlige statistiske resultater. Vi må nøjes med at udtale os om, hvilke tendenser materialet ser ud til at pege på.

Figur 0.2 Relativ privat beskæftigelse. Logaritme normeret til 0 i startår

Nøglevariablen, den relative private beskæftigelse, belyses i figur 0.2. Figuren kan læses på den måde, at et fald eller en stigning på 0,01 svarer til, at den relative beskæftigelse er faldet eller steget med en procent. Da beskæftigelsen i Danmark kun falder lidt i tiåret (fra 1. januar 1987 til 1. januar 1997) betyder slutværdien på minus 0,15 for Bornholm, at beskæftigelsen er faldet med halvanden procent om året i gennemsnit. De halvanden pct. ville også være faldet i det enkelte år, hvis kurven var

lineær; i virkeligheden ser udviklingen accelererende ud. For Københavns Amt ses der faktisk en meget regelmæssig trend, medens bevægelsen for København og Frederiksberg synes sammensat af to trends. Det bemærkes, at en faldende trend ikke er noget enestående for Bornholm, og havde vi i stedet for privat beskæftigelse set på samlet beskæftigelse, havde trenden for Bornholm ikke været mere negativ end for Københavns Amt. Men som tidligere bemærket er det regionale perspektiv ved faldende beskæftigelse alvorligt for Bornholm på en helt anden måde, end tilfældet er for en stærkt integreret delregion som Københavns Amt.

Medens materialet passer udmærket med, at beskæftigelsen i en region kan følge en trend, fås der ingen klar illustration af, at et chok varigt flytter forløbet opad eller nedad. Det isolerede fald i beskæftigelsen med 5 pct. på Bornholm i løbet af 1988 er et oplagt eksempel på et negativt chok, men dets virkning ophæves af udviklingen de to følgende år. Der er grund til at være varsom med fortolkningen af dette i sig selv spændende forløb. Hypotesen om den vedvarende virkning forudsætter naturligvis, at personerne i arbejdsstyrken er mobile gennem vandring og ændret erhvervsfrekvens. Selvom denne forudsætning givetvis er opfyldt for Bornholm på længere sigt, er det i det konkrete tilfælde ikke sikkert, at udvandringen når at finde sted, før mulighederne for beskæftigelse forbedres igen i 1989 og 1990; eller selv om folk var rejst, kunne de komme tilbage på grund af positive chok i de to nævnte år.

Den relative arbejdsløshed i de tre regioner er stigende gennem perioden. Naturligvis kan den særlige udvikling for Bornholm i perioden 1988 til 1990 genfindes i tallene, men dette ændrer ikke ved billedet af tiåret under et. Derfor giver vores materiale ingen støtte til hypotesen i vores ramme for beskrivelsen, om at der er stabile niveauer for den relative arbejdsløshed i de enkelte regioner. En nærmere belysning af hypotesen må i første række kræve længere tidsserier.

Løn og indkomst belyses med de før omtalte talserier for på den ene side lønnen i Dansk Metal og HK, og på den anden side medianindkomster. Det almindelige indtryk for de tre regioner under et er, at disse variable reagerer meget lidt og på kort sigt nærmest slet ikke på ændringer i arbejdsløshed og beskæftigelse. Således har choket på Bornholm i 1988 ingen øjeblikkelig virkning. For perioden under et er der dog et fald nærmest efter en trend på omkring en halv pct. pr. år i den relative løn for Bornholm. Tages der hensyn til udviklingen i priserne, altså hvis der ses på realløn og realindkomst, betyder den svage ændring i de nominelle størrelser, at der fås bevægelser i den forkerte retning af de reale størrelser. Således stiger de reale medianindkomster for bornholmske lønmodtagere i 1988 og 1989, og først i 1995 og 1996 fås bevægelser i nedadgående retning. De reale lønninger udviser et mindre fald fra 1990 og frem. De omtalte reale størrelser er beregnet ved at deflatere med den gennemsnitlige pris for boligejere og lejere under et. Ses der kun på lønmodtagere, som ejer deres bolig, er udviklingen i de reale indkomster på Bornholm endnu mere gunstig. Disse betragtninger tager ikke hensyn til kapitaltab for etablerede boligejere på grund af faldet i de relative huspriser.

Der vendes tilbage til spørgsmålet om en permanent virkning af chok til beskæftigelsen. Tallene viser ikke noget fald i løn og indkomster på Bornholm som en reaktion på tilbagegangen i 1988, og dermed er der ikke belæg for, at omkostningerne

faldt. Et fald kunne have stabiliseret situationen eller tiltrukket ny produktion. Når beskæftigelsen stiger i 1989 og 1990 tyder det på positive chok i disse år. Denne fortolkning af tallene underbygger hypotesen om den permanente virkning.

Kapitel 4

Ændringerne i den private beskæftigelse på Bornholm er i gennemsnit -282,5 personer pr. år i tiåret 1987 til 1996, og vi definerer denne udvikling som en trend. Den største afvigelse herfra er et yderligere fald på 900 i beskæftigelsen i 1988 svarende til små 5 pct. af den private beskæftigelse. De følgende to år under et stiger den private beskæftigelse med mellem 700 og 800 personer i forhold til trenden.

For at lokalisere tilbageslaget er der set på beskæftigelsen i de enkelte sektorer, og hovedsektoren fremstilling skiller sig ud ved i 1988 at have en tilbagegang i beskæftigelsen på over 15 pct. Inden for fremstilling kan næsten 90 pct. af ændringen henføres til nærings- og nydelsesmiddelindustrien. Ved at supplere de officielle tal fra Danmarks Statistik med oplysninger i en betænkning om fiskeri og tilhørende erhverv (Den bornholmske fiskerikommission, 1994) er det skønnet, at fiskeindustrien udgør op mod 80 pct. af nærings- og nydelsesmiddelindustrien. Konklusionen er, at tilbageslaget helt overvejende kan henføres til fiskeindustrien. Det må tilføjes, at det ikke er muligt ud fra nævnte betænkning at se, hvad der egentlig giver den lavere beskæftigelse i 1988. Det forekommer oplagt, at se på de tilførte mængder af forskellige fisk, men disse tal giver ingen forklaring. Derfor synes det rimeligt at antage, at der har været tale om et chok til efterspørgslen, og i den forstand passer tilfældet godt ind i den ramme for beskrivelsen af regional udvikling, som gennemgås i kapitel 3.

Den foregående diskussion er baseret på årlige observationer, men når der er tale om så kort en periode som tre år, kan der naturligvis ønskes et større antal observationer, og derfor er de månedlige tal for arbejdsløshed inddraget. 1987 er brugt som referencegrundlag. Det viser sig, at der gennem 1988 og navnlig efter juni måned sker et skift i niveauet for arbejdsløsheden, som stort set rykker tre pct. point opad, og dette leje holder sig de følgende to år. I hele perioden juni 1988 til maj 1989 lægges der måned for måned mere end et pct. point til arbejdsløshedsprocenten 12 måneder tidligere.

I den periode, der ses på, stiger ledigheden generelt i Danmark, nemlig fra 7,3 pct. i 1987 til 10,0 pct. i 1990. Når der korrigeres herfor passer det ganske godt, at ledigheden på Bornholm ved begyndelsen af 1991 er tilbage på et normalt niveau ligesom det er tilfældet med den private beskæftigelse. (Her må det huskes, at ræsonnementet bruger både årstal og månedstal og i øvrigt, at årsgennemsnit for arbejdsløsheden har en stigende trend, når dennes ses i forhold til hele landet, jf. kapitel 3).

Fiskeindustrien beskæftiger helt overvejende ikke-faglært arbejdskraft. Det antages, at de fleste af disse er forsikrede i Kvindeligt Arbejderforbunds og i Specialarbejdernes arbejdsløsheds-kasser. De ledige inden for disse kasser udgør i januar 1988 en trediedel af det samlede antal ledige. Månedstallene, altså i alt 36 observationer,

varierer lige så meget for denne gruppe, som de gør for resten af de ledige, en gruppe som er omkring dobbelt så stor. Dette passer med at konjunktoren i høj grad kommer fra fiskeindustrien, og at den afspejler sig særligt kraftigt i ledigheden indenfor de to nævnte arbejdsløshedskasser. Den samlede ledighed indenfor de to kasser er i november måned i periodens 3 år: 1817, 1592 og 1107 (der er her korrigeret for den faldende trend i den private beskæftigelse). Tallene illustrerer tydeligt det tilbagespring af konjunktoren, som finder sted i 1989 og 1990.

Afsluttende bemærkning

Det er en kendt vittighed, at der kan være situationer, hvor det selv for en landmand kan være svært at bevare pessimismen. Om de økonomiske udsigter for Bornholm kan det uden noget forsøg på at være morsom siges, at det er svært at være optimist. Dette synspunkt deles givetvis af mange, også på Bornholm, men samtidig kunne man ofte få det indtryk, at situationen opleves sådan, at Bornholm over årene rammes af en lang række af hinanden uafhængige uheld. Dette kan i en vis forstand være rigtigt, men jeg tror, det er langt mere frugtbart at se på sagen fra en helt anden vinkel. Udviklingen er simpelt hen ved at tømme Bornholm for privat beskæftigelse ud over et vist basisniveau. Man kan så spørge om regionalpolitik kan ændre denne udvikling. Er spørgsmålet alvorligt ment, kræver det et omhyggeligt svar. Det skal jeg ikke forsøge at give her, men blot komme med enkelte principielle overvejelser.

Man kan opstille nogle nødvendige betingelser, for at en regional politik kan blive en succes, og der er nok forskellige steder her i sammendraget og i kapitlerne givet nogle bud på, hvad sådanne betingelser blandt andet kunne være. Det er ikke nok, at de nødvendige betingelser er opfyldte; der skal også tilfredsstilles nogle tilstrækkelige betingelser. Og de går ud på, at det for nogle erhvervsledere eller virksomheder skal være fordelagtigt på grund af omkostninger og ressourcer at placere en voksende produktion på Bornholm. Lav løn og en højt kvalificeret arbejdskraft er et godt bud på en tilstrækkelig betingelse (der kan være flere), en noget besk cocktail.

Optimisme og pessimisme er her set i forhold til et ønske om at bevare eller forøge den relative størrelse af den bornholmske arbejdsstyrke. Men det er selvfølgelig ikke en målsætning, som det er nødvendigt at have. Jeg tror, der er tale om en ret naturlig politisk målsætning, hvilket dog ikke er nogen garanti for, at den er rimelig ud fra en velfærdsbetragtning.

Referencer:

Referencer til datagrundlag, se kapitlerne

Blanchard, Olivier Jean and Lawrence F. Katz, 1992, Regional evolutions, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1992, pp.1-75

Danmarks Statistik, 1996, *ADAM – en model for dansk økonomi*, marts

Den Bornholmske Fiskerikommission, 1994, *En fremtidig bæredygtig fiskerisektor på Bornholm*, juli 1994

Jensen, Keld og Tage Petersen, 1996, *Analyse af uddannelsesstrukturen på det bornholmske arbejdsmarked*, Bornholms Forskningscenter

Regeringen, 1993, *En langsigtet indsats på Bornholm*, maj 1993

Oversigt over kapitlerne 1 til 4

Kapitel 1 Befolkning - arbejdsstyrke - beskæftigelse – erhverv

1.1 Udbud af arbejdskraft	side 1
1.2 Befolkningsudviklingen	side 2
1.3 Arbejdsstyrken	side 4
1.4 Arbejdsløshed	side 5
1.5 Beskæftigedes arbejdsstilling	side 6
1.6 Beskæftigedes fordeling på erhverv	side 8
Referencer	side 11
Efter tekstsiderne:	
Tekstfigurer 1.1 til 1.15	
Teksttabel 1.1	
Bilagsfigur 1.1	
Bilagstabeller 1.1 til 1.5	

Kapitel 2 Priser og realindkomst

2.1 Analysens mål	side 2
2.2 Modellen	side 3
2.3 Prisindeks for de tre regioner	side 5
2.4 Priser på dagligvarer og offentlig transport	side 13
2.5 Bruttoindkomster	side 18
2.6 Realindkomster	side 20
Appendiks til kapitel 2	side 23
Referencer	side 26
Efter tekstsiderne:	
Tekstfigurer 2.2 til 2.5 og 2.7 til 2.10	
Teksttabeller 2.1 til 2.9	
Bilagstabeller 2.1 til 2.4	

Kapitel 3 Arbejdsmarkedet på Bornholm 1987-1996

3.1 Indledning	side 2
3.2 Hovedtræk af Blanchards og Katz' model	side 2
3.2.1 Stiliserede kendsgerninger	side 3
3.2.2 Modellen	side 4
3.3 Vurdering af det faktiske forløb i tiåret	side 7
3.3.1 Beskæftigelsen	side 7
3.3.2 Arbejdsløshed	side 8
3.3.3 Vandringer bort fra Bornholm	side 9
3.3.4 Beskæftigelse og arbejdsløshed	side 10
3.3.5 Løn, indkomst og erhvervsfrekvens	side 11
3.3.6 Pengeillusion	side 12
3.3.7 Konklusioner	side 14
3.4 Nogen politisk lære for Bornholm?	side 15
Referencer	side 16
Efter tekstsiderne:	
Figurer 3.1 til 3.12	

Bilagstabeller 3.1 til 3.3

Kapitel 4 Tilbageslaget for Bornholm i 1988

4.1 Almindelig og særlig tilbagegang	side 2
4.2 Beskæftigelse	side 3
4.3 Arbejdsløshed	side 6
4.4 Årsager til nedgang i 1988?	side 10
Referencer	side 11
Efter tekstsiderne:	
Bilagstabel 4.1	